

TÜRKİYE'DE YERLEŞMENİN TARİHÇESİ

Türkiye; coğrafi konumu, uygun iklim koşulları, verimli toprakları, çevresine göre zengin su kaynakları gibi özellikleri nedeniyle Dünya'nın en eski yerleşim alanlarından biri olmuştur. Tarih öncesinden günümüze Anadolu toprakları üzerinde çok farklı yapıda kültür ve medeniyetlerin kurulması, yaşadığımız coğrafyayı âdeta bir açık hava müzesine dönüştürmüştür. Yapılan arkeolojik araştırmalar, ülkemiz topraklarında yerleşmenin günümüzden en az 10-12 bin yıl öncesine dayandığını ortaya çıkarmıştır.

Anadolu'daki ilk yerleşmeler, insanların üzerinde değişiklik yapmadan barınak olarak kullandıkları mağaralardan oluşmuştur. Ülkemizdeki ilk mağara yerleşmeleri daha çok Göller Yöresi'nde yoğunlaşmıştır. Antalya Körfezi'nin batı ve kuzeybatısında yer alan **Karain, Beldibi, Belbaşı, Çarkini ve Öküzini mağaraları** ile İstanbul'daki **Yarımburgaz Mağarası** Anadolu'daki Paleolitik Çağ'a ait ilk yerleşme alanlarıdır. Anadolu'daki ilk yerleşmelerin Göller Yöresi'nde toplanmasında, Torosların karstik yapısından dolayı çok sayıda mağaraya sahip olması ve o dönemde bölgede bulunan yoğun ormanların avcılık için ideal ortam oluşturması önemli rol oynamıştır.

Anadolu'daki ilk yerleşme alanları

Günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce Anadolu'da, Buzul Çağ'ının etkilerinin sona ermesiyle kapalı havzalarda bulunan göller, sıcaklığın artmasına bağlı olarak yavaş yavaş alan kaybetmiş ve çevrelerinde tarıma uygun geniş bölgeler ortaya çıkmıştır. Tarıma uygun bu alanlarda mağara yaşamı ve avcılık toplayıcılık ekonomisi yerini, yerleşik düzende yapılan tarım ve hayvancılığa bırakmıştır. Böylece Anadolu topraklarında ilk köy tipi yerleşmeler ortaya çıkmıştır (10.000-7.000 yıl önce). Ayrıca bu dönemde köpek başta olmak üzere evcilleştirilen hayvanların gücünden ve ürünlerinden yararlanılmaya başlanmıştır.

Hacılar (Burdur), Çatalhöyük (Konya), Çayönü Diyarbakır, Aşıklıhöyük (Aksaray) ve Can Hasan (Karaman) bu döneme ait köy tipi yerleşmelerden bazılarıdır.

Anadolu'daki verimli tarım alanlarında kurulan köy tipi yerleşmeler zamanla büyüyerek kent tipi yerleşmelere dönüşmüştür. Bu yerleşmelerde ihtiyaçtan fazla üretim yapılması; bakır, demir ve tunç gibi madenlerin işlenmeye başlanması uzak bölgelerle ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda kent niteliğindeki yerleşmelerin büyümesi ile etrafı surlarla çevrilen kent devletleri oluşmuş ve siyasi örgütlenme başlamıştır (7000-4000 yıl önce). Bu dönemin Anadolu'daki önemli yerleşim yerleri **Alacahöyük (Çorum), Truva (Çanakkale), Kültepe (Kayseri), İkiztepe (Samsun) ve Alışar'dır (Yozgat)**.

Ticaretin gelişmesiyle hâkim fonksiyonu tarımdan çok ticaret olan Milet ve Efes gibi ticaret şehirleri kurulmuştur. Efes'ten başlayıp Sard (Salihli yakınında), Gordion (Polatlı yakınında) ve Ankiria (Ankara) üzerinden Perslerin başkenti olan Persepolis'e ulaşan, uzunluğu 3.500 km'yi bulan ünlü Kral Yolu'nun yakın çevresinde bulunan pek çok yerleşme birimi de bu yolda sürdürülen ticari faaliyetler nedeniyle dikkat çekici gelişme göstermiştir.

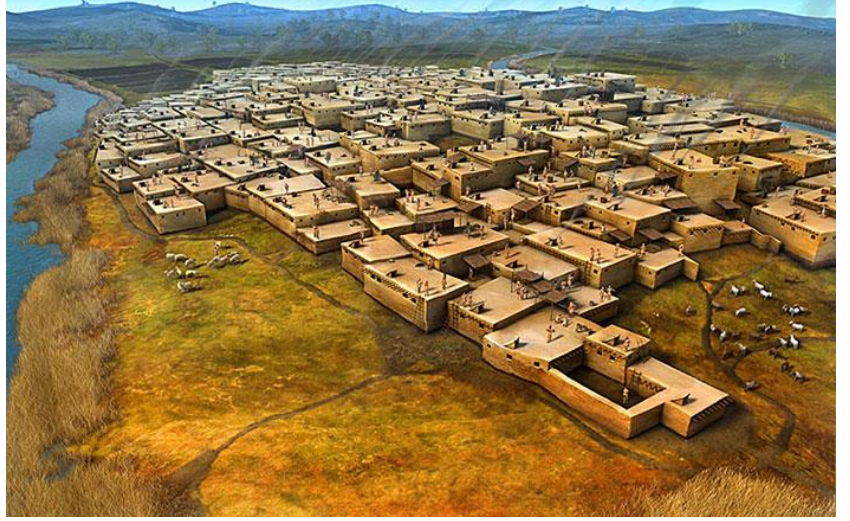
İnsan yaşamı ve faaliyetleri için elverişli, doğal koşullara sahip olan ülkemizin bulunduğu alana sonraki dönemlerde birçok topluluk göç etmiştir. Göçle gelen topluluklar Anadolu ve çevresinde çeşitli uygarlıklar kurmuşlardır. MÖ 2000'li yıllardan sonra Anadolu'daki bazı küçük kent devletlerinin daha güçlü başka bir kent devletinin egemenliğini kabul etmesiyle krallıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. MÖ 2000 yıllarında Kafkasya üzerinden Anadolu'ya gelen Hititler, MÖ 1700-1200 yılları arasında Orta Anadolu'da başkenti Hattuşaş (Boğazköy-Çorum) olan güçlü bir merkezî krallık kurmuşlardır. Daha sonra Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı, Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Beylikleri, Orta Anadolu'nun Sakarya bölümünde Frig Krallığı ve Batı Anadolu'da Lidya Krallığı kurulmuştur.

MÖ 1200'lü yıllarda Yunanistan'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen Akalar tarafından Ege kıyılarında temel geçim kaynağı ticaret olan çok sayıda şehir devleti oluşturulmuştur. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanı olan Anadolu, Orta Çağ'ın büyük bölümünde Bizans egemenliğinde kalmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu topraklarının Türk nüfusunun yerleşimine açılması, ülkemizin bulunduğu alanın yerleşme coğrafyası bakımından en büyük değişim olmuştur. 1071'den sonra göçlerle Anadolu'ya gelip yerleşen Türk boylarının birleşmesi sonucu kurulan Selçuklu Devleti, 237 yıl Anadolu'nun önemli bir kısmını yönetmiştir.

Bu dönemde Anadolu'daki birçok alan, Türk boylarının yerleşmesine açılmıştır. 1299'da kurulan Osmanlı Devleti döneminde de fethedilen yerlere Türk nüfusunun yerleştirilmesi politikası devam etmiştir. Bu politika uygulanırken adalet, dürüstlük, yardımseverlik ve hoşgörü gibi değerlere uygun olarak bölgenin farklı inanç ve kültüre sahip yerli halkına hiçbir baskı yapılmamış, son derece saygılı davranılmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflayarak toprak kaybetmeye başlamasıyla kaybedilen topraklardaki Türkler Anadolu'ya getirilerek yerleşmeleri sağlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde de farklı zamanlarda ülkemize dışarıdan göçler olmuş ve yeni yerleşim alanları kurulmuştur. Anadolu'ya egemen olan her unsur kendi yaşam tarzını yerleşim alanlarında hissettirmiştir. Böylece Anadolu, çok sayıda devlet, kültür ve uygarlığın izlerini taşıyan bir açık hava müzesine dönüşmüştür.

ÇATALHÖYÜK

Anadolu'da Neolitik Çağ yerleşmelerini en iyi temsil eden Çatalhöyük, Konya'nın Çumra ilçesi yakınlarında kurulmuş bir çiftçi köy yerleşmesiyken zamanla büyüyerek binlerce kişinin yaşadığı bir kasabaya dönüşmüştür. Çatalhöyük yaklaşık 2 bin yıl kesintisiz yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. 1950'lere kadar ilk çiftçi yerleşik toplulukları sadece Mezopotamya'da görülürken Anadolu'nun ortasında böylesine büyük bir yerleşme alanının bulunması, bütün dünyada büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur. Bu nedenle Çatalhöyük, UNESCO tarafından 2012 yılında Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmiştir.

Hiç sokak bulunmayan yerleşimde; taş temelli ve kerpiç duvarlı, bitişik düzende inşa edilmiş, zaman zaman avluları olan dikdörtgen planlı evler ve bu evlerin arasında tapınak odaları bulunmaktadır. Evlere giriş, ocağın dumanının dışarı çıktığı yerde baca olarak da kullanılan ve taşınabilir merdivenle inilen çatıdaki bir delikten gerçekleştirilmektedir. Kırktan fazla kutsal mekân ve tapınağın varlığı Çatalhöyük'ün büyük bir köy yerleşmesi ve önemli bir dinî merkez olduğunu göstermektedir.

Gelişkin bir kültüre sahip Çatalhöyük'lüler, doğa olaylarından da etkilenmişlerdir. O dönemden günümüze yöredeki volkanik Hasan Dağı'nın patlaması olduğu kabul edilen duvar resmi ve Çatalhöyük yerleşme planı kalmıştır. Söz konusu plan, o dönemden günümüze kalan ilk harita olarak kabul edilmektedir.

GÖBEKLİTEPE

Şanlıurfa'ya 15 km uzaklıkta olan Göbeklitepe, günümüzden yaklaşık 12.000 yıl önce inşa edilmiştir. Dünyanın bilinen en büyük ve en eski tapınağıdır. Boyları 3 ile 6 metre arasında değişen T biçiminde sütunlar ile çevrilmiş bu tapınağın merkezinde yine T biçiminde iki büyük sütun karşılıklı olarak yer almaktadır. İnsan biçiminde tasvir edilmiş bu sütunlar üzerinde, çok sayıda hayvan tasvirleri ve soyut semboller bulunmaktadır. Ağırlıkları 40 ile 60 ton arasında değişen bu sütunların ilkel el aletlerinden başka bir aletin olmadığı dönemde nasıl işlendiği, taşındığı ve dikildiği henüz çözülememiştir. İnsanın avcı-toplayıcı döneminde yerleşim ve tarım kavramlarından çok uzak olduğu 12.000 yıl öncesinde bu yapıların nasıl tasarlandığı sorusu da henüz cevaplanamamıştır. Göbeklitepe, UNESCO tarafından 2018'de Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.

